ՄԱՍԻՍ

ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

ԱԶԳԱՅԻՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

35ՐԴ ՏԱՐԻ — 1886 ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 20 — ԹԻՒ 3853

ԿՈՅՍԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ, ՇԱԲԱԹ 20 ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ

ԱԶԳԱՅԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՔԱՀԱՆԱՅԻՑ ԱՊՐՈՒՍՏԸ

Շատ հին, բայց միշտ նոր խնդիր մըն է այդ, որով կ'զբաղի շարունակ մեր եկեղեցական դասը. զբաղելին ալ անկրաւ չէ, դի որչափ հոգեւորական են մեր պատուական քահանայք, սակայն նոքա ալ ապրելու և իրենց ընտանիքը հոգւով ապրեցնելու գիւտը դեռ չեն կատարած, և ստիպուած են մարմնոյ և մարմնաւորաց հոգն ալ չմոռնալ։

Հաղարումէկ խնդրագիրներ, յանձնաժողովներ, մասնաժողովներ, ծրագիրներ, առաջարկներ, և այլ նմանօրինակ ենթադրական միջոցներ գործածուած են ցարդ, և շատ գեղեցիկ ճառախօսութիւններ և յօդուածներ ալ գրուած են նոյն նիւթին վրայ։ Ուստի իմ միտքս չէ նորէն խնդիրը լուսաբանելու համար երկար աշխատանք կրել և երկար խօսքերով ընթերցողներս ձանձրացնել։ Ուստի համառօտիւ մը քաղեմք խնդրոյն վիճակը.

1. Քահանայից ամենքը հասարակ առմամբ կարօտ չեն, դի մէջերնին լաւ ունեւորներ ալ կը գտնուին, և ոչ ալ քահանայական պաշտօնը ապաշնորհ դարձած է. դի սոյն պաշտօնով լաւ շահուիլ գիտցողներուն թիւն ալ շատ քիչ չէ, ոչ ի մայրաքաղաքի ոչ ի գաւառս։

2. Քահանայից լաւ չշահուելուն պատճառը, լաւ շահել չգիտնալնին կամ չկրնալնին է։ Դի ոչ միայն կարողութենէ զուրկ եղողներն կան, այլ և կարողութեան տէր եղողներ ալ ցրիւ և անկանոն կերպով պաշտօն վարելով, շատ յոգնելով և քրտնելով քիչ արդիւնք կ'արտադրեն։

3. Բանի որ մեր մէջ քահանայական հաստատութիւն աղքիւրը պարզապէս ժողովրդեան բարեպաշտական զգացումն է, քահանայք պէտք է որ գիտնան և կարենան այդ փափուկ զգացումը լաւ գգուել և սնուցանել, որպէս զի կարող լինին անոր կաթն ու ասր ստանալ։

Թէպէտ այդ իմ բացատրութիւններս քիչ մը Ն.-Ֆ.-կան են, սակայն կը կարծեմ թէ Ն.-Ֆ.-կան ապրուստի վրայ ուրիշ կերպով խօսիլ անհնարին է։ Ուստի եւս քան զեւս պարզ և նիւթական ոճով խօսելու համար, համարձակաբար կը յայտարարեմ թէ քահանայական ապրուստը ապահովելու խնդրոյն մէջ պէտք է աշխատիլ որ կերպով մը հեռացուին հետեւեալ արգելքները։

Ա. Քահանայից ամենց շատ եւ լաւ, եւ այլոց քիչ և սակաւ ծուխեր ունենալը։

Բ. Քահանայից մրցմամբ ծուխերը գրաւելու եղանակը։

Գ. Քահանայից ցրուեալ պաշտօնավարութեամբ իրենց ծուխերը շարունակաբար շահիլ չկարենալը։

Դ. Ծուխերուն ալ իրենց քահանայից լուն վիճակին տեղեակ չլինելով և ուրիշ տեղերէ լաւագոյն արդիւնքներ ունենալը ենթադրելով անոնց պէտքերուն վրայ չը խորհիլը։

Ե. Առանց ապրուստի հասոյթը, այսինքն առանց բաւականաչափ ծուխեր ապահովելու քահանայ ձեռնադրելը։

Այդ ամեն արգելքները միանգամայն բառնալու համար ալ հետեւեալ պարզ եղանակը կ'առաջարկեմ։

Իւրաքանչիւր թաղը ստորաբաժանել թաղաբաժիններու կամ ծխաբաժիններու, իւրաքանչիւրը 100, կամ 150 կամ 200 տունէ. և իւրաքանչիւր թաղաբաժինը յանձնել մի ծխատէր քահանայի, որ պարտաւոր լինի նոյն թաղաբաժնին մէջ բնակութիւն ունենալ և նոյն թաղին եկեղեցւոյն ծառայել։ Այդ կերպով քահանայն հանդարտ սրտով և դիւրին կերպով կը կատարէ իւր հովուական պաշտօնները, կ'ունենայ բաւականաչափ ժողովուրդ ուստի հասոյթ ստանալ, կը գիտնայ և կը ճանչնայ իւր ժողովուրդը որ ի հարկին բարձրագոյն իշխանութեանց առջեւ վկայէ եւ գործէ, և ժողովուրդն ալ կը ճանչնայ իւր ծխատէրը և անոր պէտքերը, և ժողովուրդին ալ անհնար է որ անմիջապէս իւր քահանային օգնութիւն չընէ եթէ անոր կարօտութիւնը աչքին առջեւ տեսնէ։

Իբր լրումն այդ առաջարկին, և այն իբր ամբողջական և ոչ էական մի մաս, կը յաւելում որ ըստ տեղեաց և ըստ պարագայից իւրաքանչիւր ծխաբաժին իւր ծխատէր քահանային հաստատուն մի նպաստ կարգադրէ, օրինակ իմն կա՛մ եկեղեցւոյ տուն մը յատկացնելով անոր բնակութեան, կա՛մ պարէնի մաս մը նուիրելով՝ ամ ըստ ամէ, զոր օրինակ ալիւր կամ ցորեն իւղ կամ բրինձ, վառելիք կամ ուրիշ ամենահարկաւոր տան պաշար։

Քահանայից ձեռնադրութիւնն ալ թաղաբաժիններու թուոյն համաձայն պէտք է լինին, այնպէս որ պակասելոց յաջորդներ կամ ծերացելոց օգնականներ ձեռնադրուին, և ոչ բացէն նորընծայներ որոց ապագայն անստոյգ բաղդին թողուած է։

Թաղաբաժիններու բաշխումը իւրաքանչիւր տեղւոյ յատուկ պարագայից կախուած լինելով, այժմէն սկզբունքներ աւանդել աւելորդ կը դատեմ։

Կարծեմ թէ քահանայք ալ շատ գոհ պիտի լինին երբ տեսնեն որ չորս տուն հովուելու համար քաղաքին չորս կողմերը վազելու պարտաւոր չեն, կամ թէ իրենց ժողովուրդին վիճակին տեղեկանալու համար ցրուեալ աշխատանաց պէտք չունին. և մանաւանդ երբ տեսնեն որ այլ եւս, օրինակ իմն, երբ իրենք Բերայի ժողովրդեան համար թաղին եկեղեցին կ'սպասաւորեն, Գուլդաբուի քահանայք Բերայի ժողովրդեան պակներուն և ննջեցեալներուն ետեւէն չեն չրջիր։

Առաջարկս կ'ամփոփեմ հետեւեալ կերպով.

ԾԽԱԿԱՆ ԿԱՆՈՆԱԴՐՈՒԹԻՒՆ

Յօդ. 1. Իւրաքանչիւր թաղ թաղաբաժիններու բաժնուած է. և իւրաքանչիւր թաղաբաժին նոյն թաղին քահանայներէն միոյն ծուխն է։

Յօդ. 2. Իւրաքանչիւր թաղի քահանայից թիւը թաղաբաժիններուն թուոյն համեմատ է. միայն ծերացեալ և անկար քահանայից մարթ է օգնականներ ձեռնադրել։

Յօդ. 3. Իւրաքանչիւր ընծայացուի ընտրութեան մէջ առաւել ծանրակշռութիւն ունի այն թաղաբաժնին բնակչաց ճայնն որուն նորընծայն ծխատէր պիտի սահմանուի։

Յօդ. 4. Քահանայք պարտաւոր են իրենց հովուութեան յանձնուած թաղաբաժնին մէջ բնակիլ, որ կարող լինին ուսուցանել հասնիլ իրենց ժողովրդեան հոգեւոր կարօտութեանց։

Ահա իմ առաջարկը։ Համառօտիւ սկզբունքը բացատրելու համար մանրամասնութեանց չմտայ, և այդպէս պարզ կերպով ալ կը մատուցանեմ զայն պատկառելի կեդրոնական վարչութեան Կրօնական ժողովին հաստատուած և քահանայից ապրուստն ապահովելու եղանակն ուսումնասիրելու պաշտօն ունեցող պատուական աւագերիցանց Յանձնաժողովոյն։

ՏԻՐԱՅՐ

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

1870Ի ՀԱՅԵՐՆ Ի ՌՈՒՍԻԱ

Ն. ԴՈՒԲՈՎԻՆ

Ա.

Հայաստանի բնութիւնն եւ նորա բնակչաց զբաղումն. — Հայկական աղդաբանութեան ցրուեալ կացութիւնն եւ նորա բազմազան նկարագիրն. — Ամուիրցիք եւ Թումբուլցիք։

Այժմ Ռուսիաբնակ Հայոց թիւը տարբեր տարբեր կ'ենթադրուի. ոմանք կը կարծեն 500,000, իսկ այլք՝ 1,200,000։

Հայերը ցրուած են ռուսական համայն կայսրութեան մէջ, բայց նոցա գլխաւոր բնակավայրն, անտարակոյս, կը գտնուի ի Կաւկասիա, եւ առաւելապէս՝ Արարատի շրջակայքն և Արաքսի հովիտն, այսինքն այն տեղն ուր էր երբեմն Մեծն Հայաստան, որի մի մասն այժմ կը պատկանի Ռուսիոյ և միւս մասը՝ Թուրքիոյ։

Հայաստան կը ներկայէ բարձրադոյն սարահարթ, ամէն կողմէ շրջապատեալ լեռներով։ Այս սարահարթի մէջտեղ կը բարձրանան Մեծ եւ Փոքր Արարատ, ծածկուած մշտնջենական ձիւներով. Զըլտրը եւ Ջանիկ լեռներն, որ կը գտնուին ի հիւսիս, կը բաժանեն Հայաստան Սեւ ծովէն։ Տաւրոսեան լեռնաշղթայն, որ կը թափանցէ Հայաստան Եփրատի ակունքներու մօտ, կը ձգուի դէպ արեւմուտք լեռնային բարձրաբերձ խումբերով,

Ռուսական Հայաստան, որ կը կազմէ նախկին Բարձր Հայքի մի մասն, այժմ բաժանուած է Կաւկասիոյ զանազան գաւառներու միջեւ. սահմանն է հարաւէն Արաքս գետը, մինչեւ Արարատ, արեւմուտքէն՝ Թուրքիոյ Հայաստանն, իսկ արեւելքէն Ղարաբաղի Խանութիւնը։

Արաքս գետը կ'ոռոգէ զայն մի ծայրէն միւս, արեւմուտքէն արեւելք։ Տեղագրական մասին նախկին Հայկական երկիրը կը բաժանուի երեք գօտիներու. լեռնային, միջին եւ դաշտային, որ նմանապէս կը բաժանուին բազմաթիւ բարձրաւանդակներու եւ սարաւանդներու։

«Ա. հատարակ, կը գրէ Պ. Ի. Շոպէն, ուղեւոր մը երբ առաջին անգամ կը մտնէ Հայկական երկիրը, հանդիպելի տպաւորութիւն մը կ'ունենայ, գարնան, ամրան եւ աշնան. լերանց կատարներու միջեւ ուրտեղէն անհրաժեշտ է անցնիլ Հայկական երկիրը մտնելու համար, կը տեսնես հարթավայրեր ծածկուած առատաբոյս կանաչութեամբ, եւ ուռոգուած մշտաբուխ գետակներով, որ կազմելով բազմաթիւ աղբիւրներէ, ոլոր-մոլոր ու հեղասահ կ'ընթանան աւազուտ եղերքներէն։ Ամեն կողմ, ուր և դարձնես աչքերդ, հորիզոնի վրայ կը տեսնես գեղանկար բլուրներ, որոց միջեւ գոյն զգոյն կը փայլին քրդական քառանկիւնի, ընդարձակ գաղաղաբներ[1]), կամ դպրական թաթարներու սեւ, բոլորակ ալաչաներ[2]), իսկ նոցա միջեւ տեղ տեղ կը նշմարուին սուլթաններու կամ բեկերու ճիւնի պէս ճերմակ վրանները։

«Այստեղ տեսարանը կենդանութիւն կ'ստանայ ոչխարի եւ եղջերաւոր անասունի բազմաթիւ հօտերով, որ ցիր ու ցան կ'արածին լերանց կողերու վրայ, իսկ նոցա միջեւ ա՛ւ է բարձրութեան վրայ կը նշմարուին հովիւներն, արձանի պէս անշարժ կեցած։ Ասա անդ, դալարագեղ կանաչութեան վրայ, խոռոչներու, կամ լեռնային ծորձորներու մէջ կը փռուի ճիւնային լայնածաւալ սաւանն, որ ամրան վերջին փոքր ինչ կը մնայ, եւ սովորաբար կը վերանորոգի օգոստոսի վերջին։ Երեք վիմխարի հսկայներ, Արարատ, Արագած եւ Աֆմանգան, պարիսպ մը կազմելով հորիզոնի առաջ, կը տիրապետեն երկրին եւ իրենց ալեւոր գլուխները բարձրացնելով միւս երկրորդական լեռներու վրայ, կարծես կը պահպանեն զայն։»

Իջնելով երկրորդ գօտին, այնտեղ, աւելի եւս կը նշմարուին վտակներու առատութիւն, խոտերն աւելի խիտ են, լերան կողերուն կ'երեւին ծառեր եւ թուփեր,

1) Քրդական ընդարձակ վրաններ.

2) Թաղիքէ վրան թաթարական.

իսկ հողը կ'սկսի աւելի քարքարուտ դառնալ որքան կ'սկսի դէպի վար իջնել։ Որչափ սկսիս վար իջնել, այնչափ լեռնային շաւիղներն աւելի անանցանելի կը դառնան քարերուն բազմութեան պատճառաւ. ամենուրեք կը տեսնես խոր կիրճեր եւ անմատոյց վերելքներ, դեռերը կ'ընթանան ուղղահատ ապառաժներու միջեւ, որ կը խափանեն հաղորդակցութիւնն մի ափէն դէպի միւսն։ Հարթավայրի հողն բերրի է, եթէ միայն առատօրէն ոռոգուի։ Օդն ամբան խիստ հեղձուցիչ կը դառնայ, արեգակը կ'այրէ անողորմ, իսկ նորա ճառագայթներն ատրաչէկ ասեղի պէս կը թափանցեն ուղեղիդ մէջ. ընչառութիւնդ կը ճնշուի եւ բիւրաւոր մժեղներ աւելի եւս կը դժուարացնեն զայն. նոքա ներս կը մտնեն աչքերուդ, բերանիդ, քթիդ եւ ականջներուդ մէջ։

Այս բոլորի ետին ամեն ուրեք կը տեսնուին մշակեալ դաշտեր, առատօրէն ոռոգուած ջրանցքներով, որ կ'երեւին ստանդ որպէս կենդանարար աղբիւրներ, առանց որոց ամեն ինչ կ'այրի արեգակի հըրակէզ ճառագայթներէն։ Այս, ըստ երեւոյթին խիստ նեղ, դօտիի մէջ համախըմբուած է գրեթէ բոլոր ազգաբնակութիւնը։ Վերին դարատափն սակաւաբնակ է. «Իսկ այն տարածութիւնն, որ կ'անցնատէ միջին գօտին ստորին գօտիէն, չափազանց քարոտ է։ Եւ այն գօտին, որ կը տարածուի վերին եւ միջին գօտիի միջեւ, կարի պտղաբեր է, բաւական մարդաբնակ է եւ լաւ կը մշակուի։»

Զմեռամուտին, լերանց կատարն, եւ առհասարակ համայն լեռնային գօտին կը ծածկուի ձիւնի դէզդէզ կոյտերով, որով յարաբերութիւնը դիւղերու միջեւ երբեմն կը դադրի բոլորովին։

Լերանց գլխաւոր շղթայներու եւ նոցա բարձրագոյն կատարներու վրայ ձիւնն անհալ կը մնայ ամբողջ տարի։ Ցրտաշունչ բուքն եւ ձիւնաբեր մրրիկը կը նմանցնեն այս կողմերն սառուցեալ գօտիի երկիրներուն։ Վար իջնելով, նախ կը հանդիպի այնպիսի բարձրաւանդակ կամ դարատափ, ուր չը կայ ո՛չ դարուն, ոչ աշուն, այլ միայն կայ խիստ կարճատեւ ամառ, որ, որչափ վար իջնես այնչափ աւելի եւ աւելի տեւական եւ անկախ կը լինի, վերջապէս Արարատի մօտակայ դաշտավայրի վրայ այն աստիճան անտանելի կը դառնայ, որ արեգակի ազդեցութենէն կը փոխուի բնակչաց երեսի դոյնն։

Թէեւ Հայաստան կը գտնուի աշխարհագրական մեւեռոյն լայնութեան տակ Նապոլիի եւ Հարաւային Սպանիոյ հետ, բայց նորա կլիման խիստ կը տարբերի այդ երկիրներու կլիմայէն։ Նա ունի Եւրոպայի բոլոր լայնութեանց առանձնայատկութիւններն, սառուցեալէն մինչեւ այրեցեալ։

Հայաստանի դիրքի չքեղութիւնն եւ գեղանկարը կ'արտայայտուէին հին շրջանի ազգային բանաստեղծութեան մէջ. սակայն նորագոյն բանաստեղծութիւնը թոյլատ է Արարատի եւ Կովկասի տեսարանն և դարձած դէպի բնութեան այն լրին եւ անպաճոյճ ներդաշնակութիւնն, որ մէջ բանաստեղծները կը գտանեն իրենց հոգւոյ մելամաղձիկ տրամադրութեան արձագանքն։ Ազգային ազէտներն, անբաղդատութիւններն ու թշուառութիւնները բթացուցին բանաստեղծներու երեւակայութիւնն եւ նուազեցին նոցա բանաստեղծական թռիչը։

Հայերը կ'զբաղին երկրագործութեամբ եւ անասնապահութեամբ։ Ալեքսանդրապոլի եւ Ախալցխայի գաւառներու մէջ կը ցանեն ցորեն, կը մշակեն բամբակ եւ տօրոն. իսկ Գանձակի գաւառի մէջ կ'զբաղին առաւելապէս անասնապահութեամբ։ Այն երեք գաւառներու մէջ եւս կը պահեն մեսաքսի որդ, օրի կը քաշեն և գինի կը պատրաստեն, ուր կայ միջոց գինի պատրաստելու։

Ի Կաւկասիա խառնուելով միւս ազգութեանց հետ, հայերն սկսած են գաղթել և Վրաստան. Թիֆլիսի մէջ նոքա կը կազմեն բնակչաց մեծ մասն. բաց ասի կը բնակին Ախալցխայի մէջ եւ շրջակայքն, այնպէս եւ Ղզլարի, Մոզդոկի, Ստաւրոպոլի, Գիորգեվսկի, Եդեսիա փոքրիկ քաղաքի եւ Ս. Խաչի մէջ։ Այս տեղի Հայեր, այժմ այլ եւս պահած չ'ունին Հայկական արարողութիւններն ու սովորութիւններն եւ բարք ու վարքը։ Գանձակի Զարտախի աւանն բը-

նակեալ է միմիայն Հայերէ։ Կան Հայեր որ գաղթելով Ռոստովի մօտ հիմնած են այնտեղ առանձին քաղաք մը Նախիջեւան անուն բաղմաթիւ Հայեր կան նոյնպէս և Աստրախանի եւ Խրիմի մէջ։ Մի խօսքով Հայ ժողովուրդը սփռուած է համայն Կուկասիոյ և Անդրկուկասիոյ մէջ։ Մի քանի տեղեր նոքա կ'ապրին առանձին աւաններու մէջ, բոլորովին անջատ իրենց ցեղակիցներէն, որոց հետ, որպէս օտարերկրեայ դաղթական, նոքա իրապէս շատ սակաւ հաղորդակցութիւն ունին։

Այսպէս, ի Բուբան, երկու եւ կէս վերստ հեռի Պրոչնօ-Օկրոպսկի ամրոցէն, կայ Արմաւիր աւանն, որոյ բնակիչներն Հայեր են, դաղթած Ղերքեզիստանէն 1838ին. այդ Հայեր կատարելապէս կորսնցուցած են հայկական ազգայնութեան առանձնայատկութիւնը։

Բացի այն որ Արմաւիրցիք չեն տարբերիր Ղերքեզներէն իրենց բարքով ու վարքով, նմանապէս եւ պահպանած են ինչ ինչ առանձնայատկութիւն ստրուկներու մասին, որ կը գտնուէին իրենց իշխանութեան ներքեւ։ Արմաւիրցւոց ստրուկներն էին լեռնցի գերիներ, զոր կը գնէին նոքա Ղերքեզ իշխաններէ։ Արմաւիրցին իրաւունք չ'ունէր սովորականէն աւելի աշխատցնել իւր ստրուկն։ Այս պայմանն հաստատուած էր ընդհանուր համաձայնութեամբ, որ կը տրամադրէր թէ իւրաքանչիւր ստրուկ, բացի իւր տէրէն, ունենար մի պաշտպան դրացի Արմաւիրցիներէն։ Տիրոջմէն հալածման պարագային, ստրուկը կ'երթար իւր պաշտպանի մօտ, որ կը քննէր նորա դանդատը, և եթէ ճշմարիտ գտնէր դայն, այն ժամանակ կը ծանուցանէր գիւղի մեծերուն, որ կը դատէին թէ՝ տիրոջ և թէ՝ ստրուկի ընթացքն։ Իւրաքանչիւր Եոէր ունէր իւր առանձին տնտեսութիւնն, բայց պարտաւոր էր իւր արդիւնքը կիսել իւր տիրոջ հետ. սա ևս փոխադարձաբար պարտաւոր էր մատակարարել գերիին այն ամենն որ անհրաժեշտ էր նորա տնտեսական համար. հակառակ պարագային, տէրը չ'ունէր իրաւունք գերիէն պահանջելու նորա եկամուտի կէսն։ Այսպէս ցանքի միջոցին տէրը պարտաւոր էր տալ գերիին սերմն, մի զոյգ եղներ, որոց գերին իւր կողմէ կը յաւելուր նոյնչափ սերմ եւ այնքան եղներ ու ապա դործի կը ձեռնարկէր։ Խոտաքաղի եւ հունձքի ժամանակ պարտաւոր էր գինուած երթալ իւր եսիրի արան յսիչտակիչներու յարձակումէն պաշտպանելու համար։ Աշխատութեան ամբողջ միջոցին տէրը կեցած կը մնար բլուրի մը վրայ եւ կը դիտէր թշնամին, որի երեւման պէս, իսկոյն կուտար եսիրին եւ կը պատրաստուէր պաշտպանութեան։ Խիստ ամօթալի եւ նախատական կը համարուէր եթէ տէրը թողուր փախչէր արտէն առանց ապա ապանելու իւր գերին։ Եւ մինչեւ անգամ այդպիսի տէրերը կ'արտաքսուէին ժողովրդեան մէջէն։

Տէրն, ի մէջ այլոց, պարտաւոր էր եւ կին մը գտնել իւր եսիրի համար, եւ եթէ կինը մեռնէր, պարտաւոր էր դարձեալ գտնել։

Արմաւիրցիք կ'զբաղին առաւելապէս անասնապահութեամբ, իսկ դլխաւորաբար փոխանակիչ առեւտրով լեռնականներու հետ, թէ եւ նմանօրինակ զբաղումն, առաջուան ժամանակ, կարի վտանգաւոր էր։ Արեան վրիժառութիւնն ծայրայեղ աստիճանի վրայ կը գտնուի Արմաւիրցւոց մէջ. քաջասրտութեան կողմէ նոքա բնաւ յետ չեն մնար Ղերքեզներէն։

Բաշ-Ապարան, որ Բարանպոլ եւս կ'անուանի, կը գտնուի Արագածի հիւսիսային ստորոտին, և բնակեալ է Թուրքիայէ գաղթած Հայերով։ Նոքա տակաւին պահպանած են թրքական բոլոր առանձնայատկութիւնն, նոցա զգեստն եւ նոյն իսկ գլուխ ածիլելու սովորութիւնը, թէ եւ նոքա ամենն կը դաւանին քրիստոնէական կրօնը։

Երեւանեան Նահանդի Նախիջեւանի գաւառի մէջ, Արաքսի ափերու վրայ կա Թումբուլ աւանն, որի բնակիչներն հռչակաւոր են Թումբուլցի անուամբ։

Այդ ժողովուրդը, Հայերը, որ գաղթած է ի Թումբուլ Ատրպատականի Սալմաստ քաղաքէն, ունի այնպիսի առանձնայատկութիւններ, որոցմով բոլորովին կը տարբերի միւս համայն Հայ հասարակութենէն։

Թումբուլցին բարձրահասակ է եւ նիհարադէմ։ Նորա հագին միշտ կը տեսնուի

պատառատուն սեւ հագուստ, նման հոգեւորականի վերարկուին, եւ այդ վերարկուով կը ջանայ կրօնաւորի կերպարանք տալ իրեն։ Եթէ հանդիպելու լինիս Թումբուլցիի մը, անշուշտ պիտի մտաբերես Նբուսաղէմը. եւ հանդիպմանդ միջոցին պիտի տեսնես որ ողորմութիւն պիտի խնդրէ։ Նորա աջ ձեռքին միշտ կը տեսնուի դաւազան մը, իսկ ձախին թղթի պատառ մը ամբողջովին գրուած մի տեսակ ինքնաբուխ նշագրերով։

Նա սովոր չէ գիւղական զբաղմանց, և կ'ապրի անադնիւ միջոցներով, ուրիշի հաշուով, մուրացկանութեամբ եւ ողորմութեամբ։

Թումբուլցին տասնեակ տարիներով կը թափառի հեռու իւր հայրենիքէն, և տուն կուգայ միայն ձմրան. իսկ գարնան սկզբին կը մեկնի նորէն։ Նա չը սիրեր ձմեռն, որովհետեւ այդ միջոցին կը պարտաւորի մընալ իւր տանն. նա մեծ անձկութիւն կ'ըզդայ իւր հայրենիքի մէջ. այս պատճառաւ գարունն սկսելուն պէս կ'երթայ ձեռնարկել իւր արհեստին, ու կը հայթայթէ մի պատուհաց աննեղելի աշխատութեամբ։

Դերվիշի անուան ներքոյ, նա կը շրջագայէ այն քաղաքներն որ որբաղան են մահմետականութեան համար, որպէս են Մեքքէ, Մեդինէ և Քերբէլա։ Այնտեղ նա կատարեալ ճարպիկութեամբ կ'իւրացնէ Ուղղափառներու սովորութիւններն ու ծէսերը. կ'աղօթէ նոցա հետ մզկիթին։ Ջերմեռանդ Միւսիւլմանաց ողորմութիւններով և առատաձեռն նուէրներով Թումբուլցին իւր համար կը հաւաքէ բաւական դրամ և ապա կ'անցնէ քրիստոնեայ հասարակութեան շրջանն իւր արհեստը բանեցնելու։ Մօտենալով Երուսաղեմին նա կը թօթափէ իւր վրայէն դերվիշական անուն եւ արտաքին երեւոյթն, կ'զգենու սեւ պատմուճան և ընդունելով կրօնաւորի կոչում, հեզութեան ու աստուածպաշտութեան դիմակի տակ կը մտնէ Երուսաղէմ։

Թումբուլցիին կարելի է հանդիպիլ Հընդկաստանի, Աֆղանիստանի, Սիւրիայի, Ռուսիոյ, Սիբիրի մէջ, մի խօսքով ամենուրեք ուր կ'ապրին մարդիկ։ Համայն աշխարհ թափառելէ յետոյ կը վերադառնայ տուն դրամի բաւական մեծ պաշարով։ Ազգականները, բարեկամներն եւ դրացիները կը դիմաւորեն նոա բարի գալուստով, ոմանք կ'ուրախանան, այլք կը տխրին տեղեկութիւն չ'ստանալնուն համար իրենց արեւնակիցներէն որ դեռ եւս կը թափառին երկրագնդի վրայ։

Թումբուլցին մուրացկանութեամբ ժողոված դրամով չբեղուրէն կը պահպանէ իւր ընտանիքն։ Գեղեցիկ տուն մը, կոկիկ սենեակներ կը կազմեն նորա գլխաւոր հոգն ու խնամքը։ Թէյ, սննդարար կէս ասիական եւ կէս եւրոպական ճաշ, աղանդերք եւ սուրճը կը կազմեն, կարելի է ըսել, նորա սնունդի գլխաւոր նիւթերը։

«Թումբուլցին իւր տան մէջ աւելի կը նմանի վանականի քան թէ խնայող դիւղացիի։ Շատ բիչերու տան միայն դուք չէք հանդիպիր բոլոր ժամանակաց եւ ազգաց ձեռակերտ արծաթի անօթներու, անդլիական, ֆրանսական, ռուսական եւ ասիական։ Մետաքսեայ ծածկոյթներ, վարագոյրներ, թաւիշ, Քաշմիրի շալեր, Խորասանի գորգեր եւ ն., ժողովուած ու բերուած են այստեղ, կարծես թէ իբր հպատակաց տուրք մը իրենց վեհապետին։ Թումբուլցիք եւ նոցա կանայք կը հագնին մաքուր, ճոխ եւ չքեղ. մետաքսի պատառներն են նոցա ամենօրեայ զարդերն։ Իսկ անդին քարերու մասին խօսիլն աւելորդ է։ Ադամանդ, յակինթ, պերոզակ, զմրուխտ, մարգարիտ յաճախ կը գտնուին իւր զարդ կանանց, որ պէտք ունին այնմ, որովհետեւ իրենք չունին երեւելի դեղեցկութիւն։ Նոքա մասնաւորապէս կը սիրեն իրենց վզին կրել շղթայներ, հին ոսկիէ մանեակներ եւ արծաթի դրամներ Թումբուլցւոց մէջ կը գտնուին»։ Ամեն տեսակ գործի հմուտ վարպետորդիներ։

Այժմ կառավարութիւնը բոլորովին դադրեցուցած է Թումբուլցիի թափառաշրջիկ կեանքն և սա հարկադրուած կ'ըզդայ գիւղական խաղաղ պարապմունքով։

Պ. ՏՕՆԱՊԵՏԵԱՆ

ԱՇԽԱՐՀԱԳՐԱԿԱՆ

ՈՒՂԵՒՈՐՈՒԹԻՒՆ Ի ՊՈՄՊԷՅ ՀՆԴԿԱՑ

Վիկտորիա անկաբանական պարտէզը. —Պոմպէյ ըստ մասին առողջութեան. — Քաղաքացւի զոհ մը. Որչափ մարդածախ է Պոմպէյ.

Բայց մենք տակէ անդին դարձնենք աչքերնիս, ի Վիկտորիա անկաբանական հատարակաց պարտէզը, որ Պոմպէյի ուրիշ չքեղ զբօսավայր մըն է, եւ որոյ կանգնումը ոչինչ աւելի կը հաշուէ քան զբսանամ։ Տեղւոյս գեղեցկութիւնը վայելելու համար հարկ է կամ առաւօտանց կանուխ այցելել եւ կամ ցորեկուան չորրորդ ժամէն ետքը։

Մտից մերձ, ի ձախակողմն, մեծ չէնք մը՝ ընդարձակ թանգարան մըն է ուր այցելուին տեսութեան կը պարզին երկրին ամեն տեսակ բերոց եւ ճարտարութեանց ցոյցք, բայց գլխաւորապէս բուսաբանականն ու հանքաբանականը։ Այս բերոց մէջէն գլխաւոր տեղին կը գրաւէ ամեն տեղւոյ և ամեն գաւառի բամբակի ցոյցը հանդերձ կերպ կերպ հնտեղինօք։ Անկէ զատ նշանաւոր են բնիկ ճարտարաց ձեռագործք և գլխաւորապէս փայտեղէն փորուածք, բրտի անօթք, եւ տարազք զգեստուց այլ եւ այլ ժողովրդոց Հնդկաց։

Բրածոյ կենդանեաց մնացորդք իսկ չեն պակասիր. և ես մասնաւորապէս նշմարեցի ծովային կենդանւոյ մը հսկայ կմախքը, որոյ երկայնութիւնն է յիսունեւհինգ ոտք, և ամենէն ուռած տեղին՝ քսանուիրեք ոտք բոլորշի։

Թանգարանէն ելլելով այցելուն՝ ժողովրդեան բազմութեան հետ կը մոլորի այն անտառակերպ բուրաստանին բազմաթիւ շաւիղներուն մէջ, և կամ հսկայ ծառոց հովանիին ներքեւ նստարանաց վրայ կը հանգչի ի զնին։ Ի՞նչ զբօսանք կ'զգայ անզբաղ միտքը ի տես այնքան ծառոց վայելչազգեստ կանաչութեան. որ կիզիչ արեւու մը տակ իրենց բուն կարեւոր ամեցուցիչ տարրը զտնելով՝ կ'ամէն բարգաւաճ և իրենց արդիւնքներովը ամեն տեսն մարդկային փափկասիրութիւնը կը յագեցնեն։ Ծանրաքայլ յառաջելով կ'ընթեռնուի այն հատարակածին յատուկ ծառոց անուններն, որ առանձին առանձին դրոշմած է իւրաքանչիւրին վրայ։ Գրեթէ մեծագոյն մասը պտղատու են և արմաւենեաց ազգը ճոխարար կը ներկայացնեն։

Անդր քան զծառս՝ այցելուին աչքը կը հանդչի այն կանաչազգեստ մարգագետնից վրայ, զորս յառաւօտէ ցերեկոյ ուշադիր մշակը իւր ճակտին քրտամբք կ'ոռոգանէ։ Աշխատաւորաց՝ բազմութիւն մը ամեն դին ցրուած է այն ծաղկալից վայրերը խնամելու։ Յունուար ամիսն է, եւ սակայն ամեն ազգի եւ ամեն եղանակի ծաղիկ կը տեսնուի այն որիշ որիշ հողէ անկողնոց վրայ, որոց չորս դին կը բոլորէ զալարին։ Այլ անկարելի է բառ գտնել բացատրելու այն անուշաբոյրը որով լցուած է ողջոյն մթնոլորտը։

Բիւր կերպիւ ջանացած է մարդկային ճարտարութիւնն այն վայրը զբօսալի ընելու. լայն կանաչազարդ ծաղկալից պողոտայք, հովանաւոր միջոցք, փոքր բարձրաւանդակք, փոքր լիճք, ընտիր ծառերով անտառախիտք, հազարումէկ խաղեր այցելուին միտքը գեղեցկութեամբ կը յափշտակեն ու վայրը անպատմելի կերպիւ կը քաղցրացնեն։ Բազմութիւնը խուռն կ'ընթանայ այս տեղիս, եւ գլխաւորաբար գաղթական Եւրոպացին, որ առ վայր մը այս հովանաւոր ու ծաղկալից միջոցին մէջ աւուր նեղացուցիչ ջերմութեան տագնապը կը մոռանայ. որոյ աչքին գուցէ աւելի չողոմաբար զբօսանք մը կը տպաւորէ այն այլ եւ այլ Հնդիկ դասուց բազմութեան զանազան զգեստներն, որ կանաչազարդ վայրին մէջ ցրուած շարժուն ծաղկիկներու երեւոյթ կը բերեն։

Պարտիզիս մէկ փոքր մասը, արեւելեան վերջին ծայրը, սեփականեալ է վայրի գազանաց փակարանի։ Հնդկաց բազմութիւն մը շարունակ բոլորած է այն գառագեղջ չորս դին, ուր բանտարկեալ կը պահեն անհատք ոմանք այն վայրի գազաններէն, որ քանի մը մղոն անդին՝ ազատ բնութեան մէջ՝ այնքան աղետալի են նոյն իսկ մարդուն։ Ասիւծ, վագր, յովազ, արջեր, գայլեր, բորենիներ՝ գլխաւոր գազաններն են որ միշտ ռամկին հետաքրքրութիւնն իրենց

կը քաշեն։ Սակայն քանի մը քայլ անդին է որ ժողովուրդը աւելի միակուռ խառնած է մեծ երկաթապատ վանդակի մը առջին, ուր կապկանց բազմութիւն մը կերպ կերպ միմոսական խաղերով գինքը կը զուարճացնեն։ Եւ սակայն աչք մը տալով այն խառնիճաղանճին բազմութեանը, որոց մարթը սեւ կամ մութ գոյնին ամեն ատոմճանի երանգ կը բովանդակէ, մտածութիւն մը կուգայ միտքս, թէ և անվայել. անշուշտ, կ'ըսեմ, յԵւրոպա կենդանաբանական պարտիզի մը գաստագեղց շարունակութիւն մը շատ հետաքրքրական ըլլալու է այս այլ և այլ տեսակաց նախատիպքը հաւաքելու։

Տեղւոյս խնամատարութեանը համար տարեկան եղած ծախքն է 10,000 ռուփի։ Այսչափ ծախքով կը պահուին քսանըհինգ պարտիզպան, տասուիրեք աշխատաւոր կանայք, ութ տղայ եւ ուրիշ քսանուինը աշխատաւոր։ Իսկ տեղւոյն ծախսուած բերքերէն ելած ստակը 8,000 ռուփիէն աւելի է։

Ի Պոմպէյ երկու գլխաւոր թատրոնք կան, որոց համար մասնաւոր թատրերգակ ընկերութիւնք կուգան յԱնգլիոյ։ Բաց ասկէ կան նաեւ մասնաւոր սրահք երաժշտական հանդիսից եւ պարուց, ինչպէս նաեւ այլ և այլ էլեֆանտ։

Երկու օրական լրագիրք կը հրատարակուին անգլիարէն լեզուաւ յորոց մին է Պոմպէյ կուրիէր, միւսը Թայմզ օվ Ինդիա։

Բաց ի այլ եւ այլ առեւտրոց՝ քաղաքս գլխաւոր վաճառատեղի է արաբացի ձիոց, որ կը բերուին տաճկի Արաբիայէն։ Բայց Պարսկաստանէն եւս շատ ձի կը բերեն վաճառանոցս։ Հեծնելու ձիերուն գինը կը տարբերի 300 ռուփիէն մինչեւ 1,000 ռուփի։ Իսկ լծելու ձիոց գինն է 350 ռուփիէն մինչեւ 900 ռուփի։

Ասանկ մեծ ու խառնած քաղաքի մը համար, ուր ամենազգի Հնդիկ մարդոց բազմութիւնը դիզուած կը բնակի, բնական է հարցնել թէ առողջաբանական նկատմամբ ի՞նչ վիճակի մէջ կը գտնուի։ Մաքրութիւնը առողջութեան պայմաններէն մէկն ըլլալով՝ կարծես բնական կուգայ հետեւցնել թէ հիւանդութիւնք անպակաս ըլլալու են քաղքէս։ Այլ և այլ ամոց հաշիւները նայելով տարեկան մեռելոց դումարը կ'ելլէ իբրեւ 30,000 մարդ։ Յամին 1878 մեռելոց թիւը հասաւ 33,233, որ ամենէն բարձր թիւը կը համարին։

Գլխաւոր հիւանդութիւններէն մէկն է մաղձացաւը, որ տարին տասուերկու ամիս անպակաս է բնիկ ժողովրդեան մէջէն։ Սակայն հիւանդութիւնս եւրոպացի գաղթականաց շատ քիչ կը դպչի. անշուշտ իրենց զգուշաւոր ապրուստին պատճառաւ։ Բայց այս յետիններուս ալ եթէ երբեք հպի, ազդեցութիւնը գրեթէ անմիջապէս մահագոյժ կ'ըլլայ։

Ինչպէս դիպաւ իսկ մի անգամ եւեթ ցորչափ հոն գեգերեցի։ Եւ այս դիպաւ քաղաքին կառավարչին տիկնոջը, զոր գոգցես քանի մը ժամու մէջ տարաւ։ Եւ որ ճախորդն էր՝ քաղաքապետին բացակայութեան ժամանակն եղաւ, որ ի պարտուց պաշտամանն ստիպեալ՝ աշխարհին ներսերը կը ճանապարհորդէր, այնպիսի տեղ՝ ուր ոչ հեռագիր կը բանէր եւ ոչ երկաթուղի կը քալէր։

Դեռ եւս կը յիշեմ այն աղետալի դէպքը. բօմբալի լուրը կայծակի պէս տարածուեցաւ քաղաքը, բոլոր եւրոպացի գաղթականաց սիրտն ահաբեկելով։ Հարկ եղաւ մեռելոյն դիակը զմռսել, երեք կարգ արկղի մէջ ամրապինդ փակել եւ մեծ զգուշութեամբ պահել մինչեւ ցգալուստ քաղաքապետին։ Որ երեք օր ետքը տխուր լուրն առնելով փութաց յուղարկաւորութիւնը հրամայելու։

Ողջոյն քաղաքը ոտքի վրայ էր. ժողովուրդը փողոցաց և անցից վրայ կը դիզուէր այն տխուր յուղարկաւորութեան ականատես ըլլալու։ Եւրոպացի գաղթականաց ընտրելագոյն մասը ներկայ էր հանդիսին. ամենուն երեսը ցաւակցութեան տխրութիւնը կը կարդացուէր. կարծես ընտանիքի մը մէջէն անձ մը պակսեր էր՝ բոլոր ընկերները սգի մէջ ձգելով։

Հարկ էր հանդուցելոյն դիակը հեռու հասարակաց գերեզմանոցը տանիլ, որ քաղաքէն երկու ժամ բացակայ է ի Սիւրի ըսուած տեղը, մերձ ի ծով և բլրի մը ոտքը։ Այս գերեզմանոցս երկու բաժնուած է. մին նորադանդից, միւսն ուղղափառաց։ Քրիստոնէից չորրորդ գերեզմանոցն է ի

Պոմպէյ. միւս երեքը քաղաքին մէջ գըտնուելով եւ արդէն լցուած ըլլալով, հարկ եղեր է այս հեռու տեղ չորրորդը կանգնել։

Միջօրէէն ետքը զինուորականաց բազմութիւնը քաղաքապետին տունը կը ժողովէր, ուր կարգաւ շարուած էին նաւ յուղարկաւորաց կառքերը. եւ ահա որոշեալ ժամուն յուղարկաւորութեան թափօրը ճամբայ կ'ելլէր։ Զիւաւոր զինուորականաց խումբ մը դագաղակիր կառաց առջեւէն ու ետեւէն կ'երթար. որոցմէ ետքը ծանրաքայլ կը հոլովէր կառաց բազմութիւնը։ Ուսկից որ թափօրը կ'անցնէր՝ տխուր լռութիւն մը կը տիրէր. ամենուն երեսը ցաւակցութեան նշանք կը տեսնուէին։

Գերեզմանոցին դուռն որ թափօրը հասաւ՝ մտից առջեւը դադարեցաւ. ամենը կառքերէն իջան, եւ չորս աստիճանաւոր զինուորականք դագաղը կառքէն վար իջեցնելով ուսերնին վերուցին ու ծանրաքայլ գերեզմանոցը մտուցին՝ յառաջելով մինչեւ փոսը։ Հոն բոլոր յուղարկաւորք չորս դին սատեցին, եւ երեք անդղիացի եկեղեցականք փոսին վրայ համառօտ աղօթք մը կարդալով՝ դագաղը մէջը իջեցուցին, եւ անմիջապէս մեռելթաղը հողով ծածկեցին։

Տխուր հանդիսին ներկայ էր նոյն իսկ քաղաքապետն. առ որ երեք եկեղեցականք դառնալով՝ լռելեայն ցաւակցութեամբ ձեռքը սեղմեցին ու մեկնեցան։ Անոնց հետեւեցան նաեւ յուղարկաւորք, յորս կային եւս և բազում փարոսի մեծուհի տիկնայք. և քիչ մը ետքը տեղին միւսանգամ իր լռութեան կերպարանքը զգեցաւ։

Երկրորդ օրը լրագիրը թաղման սուրբ գրութիւնն ընելով՝ իր խօսքն այսպէս կը լմնցնէր. — «Այսպէս կատարեցաւ թաղման հանդէսը. այնպիսի սրտաշարժ ու դեղեցիկ արարողութեամբ որ քան զամենայն արարողութիւնս դեղեցկագոյնն է»։ — Եւ որովհետեւ ես բաց ի լրիկ թափօրէն և երեք եկեղեցականաց ներկայութենէն ուրիշ արարողութիւն մը չտեսայ, համարեցայ թէ տեղացի այլազգենից արարողութիւնները կը հակնար։

Երեք օր ետքը նոյնպէս մաղձացաւով կը մեռանէր նաեւ նոյն քաղաքապետին եղբորորդին իսկ։

Արդ եթէ աք ի Պոմպէյ այլ և այլ շիրմաց տապանագիրները հետաքրքրելով կարդայ, չի կրնար սիրտը ներքին երկիւղի մը պատմունքէն պահել։ Գրեթէ առհասարակ այն շիրմաց ներքեւ յաւիտենական քունը ննջողք երիտասարդ հասակին մէջ աշխարհը թողած են. շատ սակաւաթիւ են անոնք որ յիսնամեայ հասակը հասնելու կարողացեր են։ Այսպէս մարդ ածին է աշխարհս եւ մահագոյժ Եւրոպացւոց. մանաւանդ անոնց որ ցուրտ կլիմայից ծնունդ են։

Անոր համար ամենայն Եւրոպացի մեծ փոյթ ունի՝ որ քիչ ժամանակի մէջ խնայութեամբ եւ աշխարհութեամբ տքնելով դրամ հաւաքէ, և ըստ կարի փութով այն երկրէն հեռանայ։ Այս պատճառաւ նաեւ վարչութեան պաշտօնատեարց և զինուորականաց թոշակը բարձր է, և իրենց ծառայութեան ժամանակն իսկ նուազ քան անոնց որ յԵւրոպ կը ծառայեն։

Սակայն այս ալ դիտելի է, որ բաց ի վարչութեան պաշտօնէից՝ ուրիշ Եւրոպացւոց ու բաղդախնդրաց շատ դժուարին է այն կողմերը գործ գտնել։ Նոյն իսկ վարչութեան Եւրոպացի պաշտօնատեարք, սակաւաթիւք են, և մեծ պաշտպանութեան պէտք ունին վարչութեան գործոց մէջ մտնելու։ Ուստի և կը դիտուի որ աւելի գործ փընտռող Եւրոպացի մարդ կայ ի Պոմպէյ, քան թէ բուն զբաղելու գործ։ Որով շատ երիտասարդք որ շահու ակնկալութեամբ գնացած են այն կողմերը՝ իրենց յոյսը ունայն ելած տեսնելով, դունէ դուռ կը պտըտին կամ օգնութիւն խնդրելու եւ կամ ունայն տեղ գործ խնդրելու։

Գլխաւոր պատճառն է որ տեղացիք սակաւապիտոյք ըլլալով թէ կերակրոյ, թէ հանդերձի եւ թէ ուրիշ ծախուց նկատմամբ, ոչինչ վարձքով կը գոհանան։ Ուստի եւ ամեն գործատեարք՝ փաստաբանք եւ վարչութիւնն իսկ, իրենց շահաւորագոյնը փնտռելով, լաւ եւս կը համարին բուն բնիկներէն առնուլ իրենց ծառայու-

թեան մէջ, քան թէ Եւրոպացի գործածել՝ որոնց պահանջը աւելի ծանր է և փոյթը նուազ։

Հ. Յ. Վ. ԻՍԱՎԵՐՏԵՆՑ

(ԲԱԶՄԱՎԷՊ)

ԵՐԱՐԱՎԷՊ

ՎԱՐԴԱԳՈՅՆ ԳԼԽԱՐԿՈՎ ԱՂՋԻԿԸ

Ժամանակաւ գիւղացի աղջիկ մը կար, գրեթէ նմանը չը տեսնուած գեղեցիկ։ Մայրը վրան կը խենդենար, նմանապէս իւր մեծ մայրն՝ որ Սէն-Լուի դղեակի մը վերակացու էր։

Այդ գեղջկուհին իւր ընկերուհիներուն նման միամիտ էր, ո՛չ աւելի ո՛չ պակաս, բայց իւր մեծ մօր հետ քանի մ'անգամ Փարիզ ըրած ճամբորդութիւններէն ի վեր սովրած էր իւր անմեղութեան վրայ տեսակ մը ընտրհ աւելցնել, — որով անպատուում հրապոյր մը կ'ստանար։

Ի՞նչ էր պատճառն այդ քաղաքակրթեալ աշխարհի մայրաքաղաքին մէջ ըրած ճամբորդութեան։

Ոչինչ։ — Միայն պառաւ կինը սոյն միջոցին ձեռնարկած էր քանի մը հարիւր ըսկու

Այն բարի ոգիներն որ անոր ծննդեան ժամանակ անոր մտքը գտնուած էին, զրկած էին զայն այն աւելորդ դգայարանքէն որ սիրա կը կոչուի, եւ որ հէգ մահկանացուաց չարեաց սկզբնական պատճառն է։

Իւր թափառիկ պտոյտներուն մէջ, վարդագոյն գլխարկով աղջիկն առաւօտ մը Ծերունի կոմս Սէն-Լուի միակ տղուն հանդիպեցաւ, որ իւր դաստիարակին հովանաւորութեան տակ կը պտըտէր։

Այս երկու երիտասարդաց հայեացքներն իրարու հանդիպեցան, երկու հրագինուց կրակին նման։

Փոքրիկ գեղջկուհին չը խոնարհեցուց իւր աչերն։ Ընդհակառակն՝ ուշի ուշով դիտեց Սէն-Լու Ավընան ասպետն եւ ժպտալից ողջոյն մ'ուղղելով անոր ըսաւ.

«Բարի լոյս, Տէր իմ։»

Երիտասարդը կարմրեցաւ, ինչպէս պարտէր ըլլալ աղջիկն եւ հազիւ լսելի ձայնով մը պատասխանեց.

«Բարի լոյս, օրիորդ։»

Ավընան ասպետն արդէն քսան տարեկան էր, սիրուն դէմքով՝ երկնագոյն գեղեցիկ աչերով եւ Ապոլոնի նման ոսկեթել մազերով. բայց իւր խելքը բնաւ չէր համապատասխաներ իւր գեղեցկութեան, քիչ մը պարզամիտ էր. պարզամիտ կ'ըսենք, այսպիսի հաճելի երիտասարդի մը համար աւելի խորթ բառ մը չը գործածելու համար։

— Ահաւասիկ գեղեցիկ երիտասարդ մը որ ինձ հաճելի է, ըսաւ, մեր կարմիր գլխանոցով աղջիկը զայն առջի տեսած օրէն. գինքը շատ շուտ գլխէ պիտի հանեմ եւ ինքզինքս սիրցնել պիտի տամ անոր, զայն խենդեցնելու կամ ինձ հետ ամուսնացնելու աստիճան՝ որ մի եւ նոյն բանն ըսել է։ Եւ այս կերպով օր մը իմ տիրոջս տղուն կինը պիտի ըլլամ, ըսաւ, ձեռքով զարնելով այն տեղին ուր ուրիշները սիրտ կը կըրեն։

Յեղափոխութեան հակառակ՝ որ անմըտօրէն կը ջնջէ ազնուականներն՝ այն մարդը՝ որ գիւղի մը ամենէն գեղեցիկ տունը կամ դղեակը կը բնակի, միշտ ազնուական մ'է գիւղացւոց համար՝ որ ինքզինքին նուաստացեալ պիտի համարէին եթէ գիւղերնուն մէջ այդ անունը տալու արժանի մէկը չը գտնուէր. հոգ չէ թէ՝ այդ մարդը թիարանին մէջ իսկ հարստացած լինի։

Երկու լեռ միմեանց չեն հանդիպիր, կ'ըսէ առածը, բայց երկու երիտասարդներ միմեանց կը հանդիպին, նա մանաւանդ երբ ուզեն հանդիպիլ։

Կարմիր գլխանոցով աղջիկը շատ անդամ ճամբուն վրայ պատահմամբ կը հանդիպէր երիտասարդին, քիչ մը նախապատրաստեալ պատահմամբ մը։

Պատանին դեռ կը կարմրէր, բայց քիչ կը կարմրէր եւ երթալով սկսաւ ալ չը կարմրիլ. առաջուան նման անլսելի բառեր չէր ըսեր, այլ յստակ խօսքեր։ Վերջապէս օր մը, երիցս երջանիկ օր, համարձակեցաւ փոքրիկ գեղջկուհւոյն ձեռքը բռնել և իւր շրթանց տանիլ։

Այն վայրկեանէն սկսեալ անդադար ժամադրութիւնք տեղի կ'ունենային. խորամանկ աղջիկն, ուզելով ի գլուխ հանել իւր երազած ամուսնութիւնն՝ իւր պայքարը պատրաստեց Լուվրլոյ արժանի խաբեբայութեամբ։

Ուստի քաքարն եւ կարագն առաւ եւ ճամբայ ելաւ դղեակն երթալու համար։

Ճամբան քանի որ իւր մայրն ետեւէն կը նայէր, հանդարտօրէն կը քայլէր, այլ երբ՝ վստահ եղաւ թէ՝ ալ մայրը չէր կրնար զինքը դիտել ճամբան փոխեց և վազելով սկսաւ Սէն-Լուի դղեակը տանող փոքրիկ ուղղոյ մը հետեւիլ վստահ ըլլալով թէ Ավընան ասպետը պիտի գտնէր հոն։

Այսպէս յիմարաբար վազած ատեն յանկարծ ծերունի Սէն-Լու կոմսին հետ դէմ առ դէմ եկաւ, որ կաքաւի որսէ կը դառնար։

— Ո՞ւր կ'երթաս այսպէս, գեղեցիկ աղջիկս, ըսաւ ծերունին, անոր ձեռքը բռնելով։

— Դղեակը կ'երթամ պարոն կոմս, այս քաքարն եւ կարագը մեծ մօրս տանելու, պատասխանեց վարդագեղ աղջիկն, աչքերը պարզորէն խոնարհեցնելով։

— Եթէ ուղղակի դղեակ կ'երթաս, միատեղ կ'երթանք, զաւակս, ըսաւ և փորձեց համբոյր մը խլել անկէ։

— Անկարելի է այդ, ըսաւ աղջիկը,

խրչտեալ եղնիկի մը պէս թեթեւոտն վախ-
չելով, պարոն կոմսին երթալիք ճամբէն չեմ
կրնար երթալ ես։

— Եթէ դու իմ ճամբէս չես երթար,
ես քու ճամբէդ կուգամ։

— Այո՛, բայց իմ ճամբաս քուկդ չը
կրնար ըլլալ, մայրս ինձ պատուիրած է
գայլերու եւ մարդոց ընկերութենէն խոյս
տալ։

— Անգութ աղջիկ, ուրեմն չե՞ս ուզեր
սիրել զիս։

— Բայց կը սիրեմ ձեզ, պարո՛ն, աւե-
լին կ'ընեմ, կը յարգեմ զձեզ եւ կ'ակնա-
ծիմ ձենէ։

— Ո՞վ կը հարցնէ քեզ թէ՝ կ'ակնածիս
ինէ, դո՞չեց կոմսը վիրաւորեալ, միթէ ես
հաբիւր տարեկան եմ։ Ա՜հ, եթէ քիչ մը
զիս տիկ ընես... Փիչիկ մը, քեզ հաճոյ
ըլլալու համար ամէն բան պիտի ընեմ։

— Իրա՞ւ։

— Ազնուականութեանս վրայ կ'երդնում,
եթէ կ'ուզես, անմիջապէս փորձէ։

— Լաւ, քաքարս եւ կարագս դղեակը
տարէք ու խոհանոցը դրէք, ուրկից ես
կ'առնում և ձեզ շատ երախտապարտ կ'ըլ-
լամ։

— Վերջէն կ'ըսեմ քեզ թէ՝ ի՞նչպէս կը
հասկնամ երախտագիտութիւնը։ Երբ վե-
րըստին պիտի տեսնեմ զքեզ չարաճճի աղ-
ջիկ։

— Հաւանականաբար վաղ առաւօտ... վասն զի ատենն ուշ է եւ ես դղեակը մեծ մօրս քով պիտի պառկիմ։

Կրկին տեսութիւն, ըսաւ իւր ճամբան շարունակելով։

— Ա՜հ, եթէ ուզէիր... եթէ ուզէիր... գեղեցիկ վարդագեղ աղջիկ, հառաչեց ծերունին Սէն-Լու, կապն ի կապ անոր ետեւէն երթալով։

— Լաւ, լաւ, ես քու երգիդ յանգերը գիտեմ, ուրիշ անգամ լսած եմ զանոնք։

— « Քեզ շատ պիտի սիրեմ »
Եւ դեռատի աղջիկը կը վազէր։
— « Քեզ պիտի հարստացնեմ »
Եւ դեռատի աղջիկը կը վազէր։
— « Քեզ երջանիկ պիտի ընեմ։ »
Եւ դեռատի աղջիկը կը վազէր։
— « Քեզ Սէն-Լուի կոմսուհի պիտի ընեմ։ »

Եւ նորատի աղջիկը կանգ առաւ։

« Ի՞նչ, կոմսուհի ըսաւ, կրկնեց աղջիկն ուշադրութեամբ մտիկ ընելով։ Կոմսուհի՞... բայց ի զուր, վասն զի խեղճ Սէն-Լուս ալ չը կրնալով վազել մամուռներուն վրայ գլտորեր էր։

« Շա՜տ, շատ միամիտ եմ որ այս խենդ ծերունիին ըսածներուն ականջ կը կախեմ։ Եթէ իւր սղոսն հետ ամուսնանամ, միթէ օր մը կոմսուհի չեմ ըլլար եւ այն ատեն ամուսինս գեղեցիկ, երիտասարդ եւ տխմար պիտի ըլլայ, երեք յատկութիւնք ամուսնոյ մը համար։ Բա՜նդ դնա, բա՜նդ դնա ծերունի Սէն-Լու, չը պիտի կրնաս հրապուրել զիս, — ընդհակառակն ես պիտի հրապուրեմ քու տղադ, վասն զի, յիրաւի հրապուրելու արժանի է նա։ »

Քառասուն ժամ մը քայլելէն վերջը, փոքրիկ գեղջկուհին գաղտագողի Սէն-Լուի դղեակին պարտէզը մտաւ։

— « Էյ, ըսէ նայինք, ըսաւ երիտասարդ Ամբնանին, որ դրան մէջ մամուռէ նստարանի մը վրայ տրտում եւ տխուր նստած էր, ի՞նչ դժբաղդութիւն պատահեցաւ գեղեցիկ ասպետս։

— Դժբաղդութեանց ամենէն մեծն։

— Կը հասկնամ, մեր ամուսնութեան վրայօր խօսեցար կոմսին եւ նա ալ մերժեց իւր հաւանութիւնը։

— Բացարձակապէս։

— Կը տարակուսէի։ — Ի՞նչ հոգ, Ամբնան, քաջութեան փորձ մը ցոյց տուիր, գոհ եմ քենէ։ այդ ըրածիդ իբր վարձատրութիւն եկու համբուրէ զիս անգամ մը։

Երիտասարդն աչերը խոնարհեցնելով հընազանդեցաւ։

(ՇԱՐԼ-ՆԱՌԷՅ) Տ. ՁՕՊԱՆԵԱՆ
(Մնացեալն յաջորդ թուոյն)

ՉԱՆԱՉԱՆՔ

ԱՐՑԱԳԱՆՔ ԱՄԵՐԻԿԱՑԻՆ

Զինական թաղում մը։ — Պրուքլինի կամուրջն ու Նիակարա։ — Ամերիկայի քաղաքացոյ բարոյականը։

Անցեալ հինգշաբթի նշանաւոր օր մ'էր Ամերիկացւոց համար։ Թանքսկիվինի տօնն էր։ ամէն ոք հնդկահաւ գնեց։ Ուրախութիւն կար թէ՝ աղքատի խղճին եւ թէ՝ հարստի յարկին տակ։ Մինչ ժողովուրդը կը հրճուէր այս տօնին առթիւ, անդին հարուստ Զինաստանցւոյ մը յուղարկաւորութեան հանդէսը տեղի կ'ունենար։ հանդէս մը որ շատ հետաքրքրական լինելէ զատ դրեթէ առաջին անգամն է որ այժմ կը ծանօթանայ Ամերիկեան ժողովուրդը։ Պարարտ է այս առթիւ մի քանի տողեր գրել՝ մեր ընթերցողաց ալ ծանօթացնելու համար այդ տգեղ ազգի տգեղ ու տարօրինակ թաղման հանդիսին արարողութիւններն։

Հորեքշաբթի դիշեր հարուստ Զինաստանցւոյ մը Զին-Շուսի, ամուսինն Մէ-Շուսի կը մեռնի իւր բնակարանին մէջ ի 179 Փարք-Ռօ որ տեղւոյս նշանաւոր մի փողոցն է։ Հարիւրէ աւելի չիներ իրենց ցաւակցութիւնը կը յայտնեն ննջեցելոյ ամուսնոյն։ Կարելի եղածին չափ չուտ մարմինը կը դրուի անտուկի մը մէջ ու թաղուելու պատրաստ վիճակ մը կունենայ։ Ննջեցեալը կը փակեն իւր մեռած սենեկին մէջ ու նորա անտուկին քով ուտելիքներ կը դնեն իրեն կերակուր լինելու համար։ Նոյն դիշեր ոչ ոք չի մտներ մեռելի սենեակն։

Հետեւեալ առաւօտ Զին-Շուսի կ'այցէ իւր բոլոր բարեկամներն ու կը հրաւիրէ զանոնք իւր թաղման հանդիսին։ Կէս օրէն վերջ ժամը մէկին սգաւորները կուգան ու կը ժողովուին հանդուցեալոյ տունն ու քանի մը բոպէներ յետոյ տասն երկու սեւ կառքեր ու մեռելաբարձ կառք մը կը կենան դուռին առջեւ։ Երկնային կոյսրութեան զաւակներն մեռելը կը տեղաւորեն կառքիր մէջ իւր այն բոլոր հանդերձեղէններով որք իւր վրայ գտնուած էին մեռած ժամանակ, առանց մոռնալու մահիճն ու մահճակալը կառքին դուռը կը փակուի ու յիսունէ աւելի սգաւորներն կը լեցուին միւս կառքերուն մէջ ու կ'սկսին քալել դէպի Ռուզվէլթ փողոցի նաւահանգիստն։

Լռութիւն ու տխրութիւն տիրած է Զինաստանցւոց վրայ։ Երբ տխրութիւնն այս տխրագէմ ժողովրդեան երեսներն կը ծածկէ այն ատեն աւելի տարօրինակ կը թուին դոցա տգեղ դէմքերն, որք շատ անգամ զզուանք կը պատճառեն Կովկասեան ցեղերուն։

Կարավանն Վիլիամ Սոպերկ կ'երթար։ բաւական երկար ճանապարհ մ'էր այս։ Զին-Շուսի կառքին պատուհաններէ միշտ բրինձ-թուղթ դուրս կը նետէր որպէս զի չար հոգին կամ սատանան զայն առնելու զբաղելով պատեհութիւն չունենայ խլել մեռեալի հոգին։

Ժամը երեքն էր երբ թափորն հասաւ գերեզմանատուն ուր փորուած էր ննջեցիլոյ յաւիտենական տունն։ Այս այն գերեզմանատունն է ուր կը թաչուին այս մօտերս մեռնող բոլոր Զինաստանցիք։ Երբ թափորն կեցաւ, Զին-Շուսի վար ցատկեց և յանձնարարեց որ կարելի եղածին չափ չուտ մեռեալն ամփոփեն փոսին մէջ։ հրամանը կատարուեցաւ անմիջապէս։ Գերեզմանը գոցուելէ յետոյ բաւական բրինձ-թուղթ այրուեցաւ գերեզմանին վրայ որպէս զի չար հոգիներն չի կարենան հոն մտնել։ Նմանապէս սգաւորք ցած ձայնիւ կ'աղօթէին նոյն նպատակի համար։ Յետոյ մեռեալի հանդերձեղէնները մահիճն ու մահճակալը դրուեցան գերեզմանի վրայ ու հակառակ տեղացող անձրեւի սպառնալեաց կրակ նետեցին նոյն նիւթերուն վրայ ու մոխիր ըրին քիչ ատենէ մէջ։ Երբ բոցերն կը բարձրանային սգաւորք չար հոգիներն վանելու համար կ'աղօթէին անդադար։ Սոյն կրակ մարելէ վերջ քսանէ աւելի մոմեր կը շարուին թարմ գերեզմանի շուրջն քառակուսի մը կազմելով որոյ մէջ կը դրուին եփած բրինձ, միս և այլ կերակուրներ՝ Զինական ճաշակաւ պատրաստուած։ Ճրագները կը վառուին այդ ամպոտ օդին մէջ ու սգաւորք դոցա շուրջը խառնելով կ'սկսին բարձրաձայն երգել խիստ արագ Զինական

երգ մը, որոյ մէջ ատկոյ կը յեղյեղուէր «Օլլա կար վՕԼ լՕ»ի պէս բառ մը, դուցէ նախադասութիւն մը իսկ։ Սոյն ճրագներն ու կերակուրները ժողուելէ յետոյ հանդուցեալն ամուսինն եփած թէյ կը լեցնէ գերեզմանին վրայ եւ այսպէս կը վերջանայ արարողութիւնն։

Սոյն կերակուրները մեռեալը պիտի ուտէ երկինքի ճամբան, մինչեւ որ հանի իրեն յատկացեալ տեղն ու մոմերը պիտի լուսաւորեն իւր ուղին։ Զինացիք կը հաւատան որ իրենց մեռեալներու մարմինները Ամերիկայէն կը փոխադրուին ի Չինաստան եւ հոն կը թաղուին։

Յիշեալ թաղումը վերջանալէ յետոյ, սգաւորաց վրայ տարօրինակ փոփոխութիւն մը կ'երեւի։ Տրտմութիւնն ուրախութեան կը փոխուի։ Յուղարկաւորը զիրեար, կ'սկսին շնորհաւորել այդ թաղման հանդէսն ամենայն յաջողութեամբ ու կանոնաւորութեամբ կատարած լինելնուն համար։

Մեռեալի ապագայ կեանքը ապահովեալ էր։ չիտակ երկինք պիտի երթար, հոն ուր որ կայ երջանկութիւն եւ ամէն բաղձալի բաներ։

Պրուքլինի առկախեալ երկաթեայ կամուրջը քաջութեան, անափառութեան եւ յիմարութեան փորձաքար մ'է կարծես։ այդ հսկայ բարձրութենէն եղաւ քանիներ կը ցատկեն Իսթ Ռիվըր գետոյն մէջ։ Երկու օր առաջ Ֆուրց անուն անձ մ'ալ այդ տղայական փորձն ըրաւ։ բայց բարեբաղդաբար Օալէմի բաղդին չ'արժանացաւ։ եւ ասկէ զատ Նոյնչափ ալ չի կրցաւ փառաւորուիլ ու զարմացման առարկայ լինել որչափ եղան իւր նախորդներն մանաւանդ առաջինն։

Ֆուրց առանց կանխամտածութեան գործեց այս տղայութիւնն։ Եթէ ղուդադիպութիւն մը դինքը չ'աղատէր ալիքներու ձեռքէն Իսթի ձուկերուն համադամ կերակուր մը պիտի լինէր։

Սոյն յիմարութեան դիւցաղը կաւքով մը կամուրջին դռնէն անցնելով կը յաջողի Պրուքլին Պրիճի բարձրագոյն կէտին հասնիլ ու նետուիլ տարածութեան մէջ։ Գետոյն վրայ սպասող որ եւ է նաւակ կամ շոգենաւակ չէ եղած։ Մեր խելագարը ջուրերուն զարնուելով կը կորսուի անդունդին մէջ։ Բաւական ատեն ջուրերուն տակ ծածկուած մնալէ յետոյ հուսկ ուրեմն երես կ'ելնէ ու բարեբաղդաբար մօտէն անցնող շոգենաւակ մը զայն տեսնելով կ'ազատէ ու նաւահանգիստ կը բերէ զինքը։

Կ'ըսուի թէ այս անձ անձնասպանութեան համար փորձած է կամուրջէն նետուիլ, և այժմ ձերբակալեալ է ատոյգանալէ վերջ դատուելու համար։ Անձնասպան լինելն դժուարին բան է արդարեւ, բայց ձեռ ատեն այդպիսի բարձրութենէ մը ջուրին մէջ նետուելով մեռնիլն դժուարագոյնն է մահերու։

Նիակարան ալ տարօրինակ խելացիներու ասջեւ յառաջադիմութեան ու փառաւորութեան ընդարձակ ասպարէզ մը կը պարզէ։ Մինչեւ հիմա այս կատարի ջուրն անցնողներն երիկ մարդիկ էին, բայց հիմա կարգը կանանցն է։ Դարձեալ երկու օր առաջ Տիկին Սատի Ալէն ՃՕրճ Հաղչէթի հետ մէկտեղ տակառի մը մէջ մտած կարեց այս գետ։ բնութեան այս մեծ փառանդին հետ խաղցող տիկինն ըսած է լրագրոց թղթակիցներու թէ այդ փորձին մէջ վըտանգ մը չի կայ մինչդեռ Նիակարայի ալիքներն շատ կեանքեր ծածկած են։

Նորթհվէսթրնի Անկախ եկեղեցւոյ պատուելի քարոզիչը Պ. Մէսսարօվ իւր եկեղեցւոյ անդամներէն մին զՏիկին Ֆաւլըթը բռնաբարած գոլով, տեղւոյն բարձրագոյն ատեանին առջեւ կը կոչուի՝ ու հոն երկու հազար տոլար դրաւ տալով կը խոստանայ դատի դալ։ Ֆիլատէլֆիայէ եկող հեռագիր մը կ'ըսէ թէ բարձրագոյն ատեանն դատապարտած է գյարգելի պատուելին։

Հ. ԷԿԻՆԵԱՆ

ՄԱՍԻՍԻ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

ԽՆԴԻՐ ԹԻՒ 21

ԼՈՒԾՈՒՄՆ

Այս խնդրոյն մի միայն պատասխանները տալով պիտի գոհանամք։

1⁰. Մեծ կղզիէն մինչեւ ցփարոս հեռաւորութիւն = 18453 մէթրօ.

2⁰. Մալթէվիէն ցփարոս հեռաւորութիւն = 15854 մէթրօ.

Տ. Կ. Յ. Աղարէկեան Իսկիւսար
Տ. Լեւոն Այվազեան
Տ. Կ. Ռուբէն Իսկիւսար
Տ. Կ. Նաւասարդեան Զմիւռնիա

Թէև յիշեալ չորս լուծմանց երկուսին մէջ տարբերութիւնք կան պատասխանի թուոց վրայ, բայց նոցա անուններն ալ կը հրատարակենք որովհետև սխալը հաշիւներէն յառաջ եկած է եւ ոչ լուծմանց եղանակէն։

Յառաջիկայ թուով լուծողաց անուանքն ինչպէս խոստացած ենք ըսել։

ՇԱԲԱԹԱԿԱՆ ՍՈՒՐՀԱՆԴԱԿ

19 Դեկտեմբեր 1886

Ազգային Վարչութիւնը մերժեց Նուրեան էֆէնտիի հրաժարականը։ Քաղաքական ժողովոյ Վսեմ. Ատենապետն իւր հրաժարագրոյն մէջ կ'ըսէր, ի մէջ այլոց. «.... Իրաւ է թէ մեր սիրելի ազգին մէջ բարեբաղդաբար բազմաթիւ են որք յօժարամիտ են գործելու զբարին եւ օգտակար լինելու ընդհանուրին, բայց մեր ազգին մէջ հանրային գործոց վարչութեան եղանակին վրայ այնչափ կարծեաց եւ տեսութեանց անհամաձայնութիւն մը կը տիրէ որ ստէպ բարի կամքեր կ'ընդհարին իրերաց, եւ առ ի չգոյութեան այս սկզբանց վրայ կազմակերպեալ համոզման մը, շատ անգամ օգտակարագոյն տնօրէնութիւններն իսկ չեն կրնար արտադրել այն ոգեւորիչ արդիւնքն զոր ունենալու սահմանուած էին։ Պատահեցաւ մինչեւ իսկ որ յետսաղաց անձի մը նկարագիրն ինձ ընծայուեցաւ, երբ իմ հանրային գործոց մէջ երեսնամեայ փորձառութեամբս ստացած համոզումներս ազգային վաղեմի հաստատութեանց զօրացման մէջ միայն փնտռել կուտային ինձ ազգային ընդհանրական շահուց պահպանութեան խարիսխն։» Նուրեան էֆէնտի կը յարէր հետեւարար, թէ հակառակ իւր պաշտօնակցաց կողմէ գտած համակրանաց եւ աջակցութեան, վհատեալ վիճակի մը մէջ կը հարկադրէր հեռանալ ազգային ասպարէզէն։ Խառն ժողովոյ բոլոր անդամք, Ամեն։ Ս. Պատրիարք Հօր հետ խնդրեցին իրենց Վսեմ. Ատենապետէն եւ առնուլ իւր հրաժարականն զոր կը մերժէին միահամուռ։ Ս. Պատրիարքն յայտարարեց այս առթիւ թէ ինքն եւս իրաւունք ունէր շատ պարագայից մէջ յուսաբէկ մնալու, բայց ապաւինեալ առ Աստուած, եւ առ Ազգն ունեցած սիրովն տոգորեալ, կը կենայ միշտ գործոց գլուխն եւ չը կրնար ներել որ իրեն աջակցութեան կոչուած աշխատաւորաց գլխաւորներէն մին քաշուի գործոց ասպարէզէն, առանց աւարտելու իրեն յանձնուած պաշտօնն։ Քաղաքական ժողովոյ անդամք եւս յայտարարեցին որ եթէ Նուրեան էֆէնտի պնդէ իւր դիտաւորութեան վրայ, իրենց ուրիշ բան չը պիտի մնայ ընել, բայց եթէ իրենց հրաժարականն կցել Ն. Վսեմութեան հրաժեշտին։ Այս միահամուռ ստիպմանց վրայ, Քաղաքական ժողովոյ Վսեմ. Ատենապետն իւր թոռը վերաքաշեցաւ։

Վարչութիւնը, վերջին ժամանակներս իւր աշխատութիւնները կեդրոնացուցած էր գլխաւորաբար կրթական գործին վրայ։ Կ. Պոլսոյ թաղային վարժարանաց Բարեկարգութեան Հրահանգն, որ վաւերացած եւ հրատարակուած է արդէն, գործադրութեան դրուիլ կ'սկսի։ Ծանուցինք արդէն

թէ Իւթիւճեան Կարապետ էֆէնտի ընտրուած է Կրթական Տեսուչ. միւս կողմէ Ռուսումնական Խորհուրդը գրաքննիչ յանձնաժողով մը կազմած է մասնագէտ անձերէ, որ պաշտօն ունի, ըստ տրամադրութեան 36դ յօդուածոյ յիշեալ Հրահանգի, վարժարանաց մէջ գործածելի գասագրքերը քննելով յարմարագոյններն որոշել։ Այն յանձնաժողովոյ ատենապետութիւնն յանձնուած է Գեր. Խորէն Նար-Պէյ Սրբազանի։

Պարահանդէսներու եղանակն հասած լինելով, ազգային կրթական ընկերութիւնք կը պատրաստուին, ուրիշ բարեգործական հաստատութեանց նման, կազմակերպել իրենց տարեկան պարահանդէսներն։ Միացեալ Ընկերութիւնք եւ Ազգանուէր-Հայուհեաց ընկերութիւնն կազմած են արդէն իրենց Պարահանդէսներու Կարգադիր Մատնախումբերն։ Առաջնոյն նախագահութիւնն ընդունած է Պ. Ֆոսթէր, ընդհ. տնօրէն Օսմ. Կայս. Պանքային՝ որ ազնիւ սովորութեան մը հետեւելով իւր գահլիճները կը բանայ ամեն տարի Մատնախմբին դուռմարմանց եւ աշխատութեանց համար, եւ երկրորդն՝ Վսեմ. Յարութիւն էֆէնտի Տատեան։

* * *

Ելմտեան նախարար Վսեմ. Յակոբ փաշայի պաշտօնավարութեան սկզբնաւորութիւնն արդէն կ'սկսի նշանակելի հանգամանք մ'ստանալ, կարգ մը բարեփոխմունք որք ի գործ կը դրուին։ Հանրօգուտ շինութեանց նախարարութիւնը կցուեցաւ Առեւտրական եւ Երկրագործական նախարարութեան, որոյ գլուխ կը գանուի Վսեմ. Զիհնի փաշա։ Իսկ Հանքաց եւ Անտառաց կարեւոր վարչութիւնն Առեւտրական նախարարութեան տրամադրութեան ներքեւ դրուեցաւ. այս կերպով Վսեմ. Յակոբ փաշա կ'ուզէ արդիւնաւորել Թուրքիոյ ընդարձակ անտառներն և հարուստ հանքերն որք մեծաւ մասամբ լքեալ վիճակի մէջ են։ Իբր իմաստուն տնօրինութիւն մը կը նկատուի այս ուստից բաղում շահ կ'ակնկալուի պետական գանձուն համար։ Յակոբ փաշա ձեռնարկած է նաեւ հիմնական բարեփոխմանց Մալիյէի ներքին վարչութեան մէջ. դժուարին գործ որ հիմն պիտի լինի բարեփոխմանց ընդհանուր ծրագրոյն։ Միւս կողմէ, կայս. կառավարութիւնն ժամանակը հասած կը կարծէ լրջօրէն զբաղելու Անատոլուի երկաթուղեաց շինութեան կենսական խնդրովն. Նախարարաց Խորհուրդը շաբթուս մէջ զբաղեցաւ այդ նպատակաւ արդէն ներկայացեալ զանազան ծրագրերով, որոց գլխաւոր տեղինակներն են գերմանացի երկրաչափ Պ. Բրէսէլ, Փարիզի «Բոնդուառ տ'Էսքոնդ» դրամատան կողմէ Վ. Վիդալի, եւ Հայտար-Փաշայի երկաթուղեաց տնօրէն Պ. Միփէլտէր։ Այս վերջին երկուքը մասնակի շինութեանց արտօնութիւն կը խնդրեն, իսկ Պ. Բրէսէլ ասիական ընդհանուր երկաթուղւոյ գծին շինութեան մեծաշնորհն ստանալու հետամուտ է։

Ելմտական եւ Հանրօգուտ շինութեանց վերաբերմամբ կատարուած վերոյիշեալ փոփոխութիւնները ծանուցանելու առթիւ չը մոռնանք ըսելու թէ Հանրօգուտ շինութեանց նախորդ նախարար Զիհնի փաշա Պրուսայի կուսակալ անուանեցաւ փոխանակ Նապիի փաշայի. այս վերջինն Այդընի կուսակալ անուանեցաւ փոխանակ Բիֆաթ փաշայի որ Պաղտատ փոխադրեցաւ, իսկ Պաղտատի կուսակալ Թաքէտին փաշա հանգստեան կոչուեցաւ։

Տ. Ա.

Արտօնատէր Կ. Ս. ԻՒԹԻՒՃԵԱՆ
ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԱՐԵՒԵԼՔ ԻՐԱԳՐՈ։